

UŽSIENIO TIFLOLOGINIŲ PUBLIKACIJŲ VERTIMAI LIETUVOS SKAITYTOJAMS

RASA JANUŠEVIČIENĖ, LAURA JUCHNEVIČ

*Lietuvos aklųjų biblioteka
Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas
r.januseviciene@labiblioteka.lt
l.juchnevic@labiblioteka.lt*

Šio straipsnio tyrimo objektas – užsienio tifloginių (gr. „*typhlos*“ – „aklas“; *tifloginis* – „susijęs su aklumo problema ir aklųjų veikla“) publikacijų vertimai Lietuvos skaitytojams. Straipsnyje pristatoma tifloginių publikacijų vertimo istorija ir praktika Lietuvoje, aptariamoms vertimo akliesiems ir silpnaregiams galimybės ir specifika. Pateikiama Lietuvos aklųjų bibliotekos leidžiamo garsinio žurnalo *Aklieji pasaulyje* turinio analizė. Atliktas tyrimas rodo, iš kokių periodinių užsienio leidinių daugiausia publikacijų verčiama ir kurie žurnalo skyriai yra populiariausi, daugiausiai skaitomi. Tyrimas yra naudingas planuojant užsienio tifloginių publikacijų vertimus į lietuvių kalbą.

Užsienio tifloginės publikacijos Lietuvos skaitytojams verčiamos jau daugiau kaip keturiasdešimt metų, tačiau jų vertimų tyrimų nėra. Todėl šio straipsnio objektas gana platus – užsienio tifloginių publikacijų vertimai, o jo tikslas – išanalizuoti tifloginių publikacijų vertimo situaciją Lietuvoje. Tokia analizė aktuali siekiant tobulinti užsienio tifloginių publikacijų atranką vertimams ir tų vertimų sklaidą bei vertimų (žodžiu ir raštu) regos negalią turintiems asmenims praktiką. Straipsnio tikslui pasiekti taikoma retrospektyvinė situacijos analizė, dabartinės situacijos Lietuvoje bei užsienyje analizė, formuluojamos rekomendacijos. Straipsnyje pristatomas 2011 m. liepos–rugsėjo mėn. atliktas Lietuvos aklųjų bibliotekos (toliau tekste LAB) tifloginių publikacijų vertimų tyrimas, kurio metu išanalizuota, kiek vertimų iš užsienio tifloginių publikacijų yra pasiekiami Lietuvos aklųjų bibliotekos skaitytojams.

Šiame straipsnyje sąvokos „asmenys, turintys regos negalią“, „regos neįgalieji“, „asmenys, turintys regos sutrikimų“ vartojamos sinonimiškai. Regos neįgaliaisiais laikomi žmonės, kurie turi oficialiai pripažintą negalią ir negali naudotis įprastais – reginčiųjų raštu – parengtų leidinių formatais. Sąvoka „regos neįgalusis“ yra labai plati, apimanti tiek neregius (sinonimiškai vartojamas terminas „akluosius“, Gudonis 2002, 69–71), tiek silpnaregius, kadangi abi šios grupės informacijos vartojimo ir

priėmimo prasme susiduria su panašiais sunkumais. Specialiaisiais formatais laikomi regos neįgaliesiems prieinami garsiniai ir kiti skaitmeniniai elektroniniai dokumentai bei leidiniai Brailio raštu.

Lietuvos aklųjų biblioteka daugiau orientuojasi į vertimus raštu, bet svarbu, kad ir vertimai neregiam žodžiu turi savo specifiką, todėl šiame straipsnyje trumpai aptariami ir pastarieji.

TIFLOLOGINĖS LITERATŪROS IR INFORMACIJOS VERTIMŲ POREIKIO IDENTIFIKAVIMAS LIETUVOS AKLŪJŲ BIBLIOTEKOJE

Poreikis versti iš užsienio kalbų asmenims, turintiems regos negalią, radosi dėl kelių priežasčių, susijusių su Lietuvos aklųjų bibliotekos¹ veikla. LAB buvo įkurta 1966 m., sujungus į vieną sistemą po Antrojo pasaulinio karo Vilniuje ir keturiuose didžiuosiuose miestuose (Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje) prie aklųjų gamybinių kombinatų veikusias aklųjų bibliotekas. Užsienio tiflologinėse publikacijose ieškota informacijos apie patirtį, kurią būtų galima pritaikyti organizuojant LAB veiklą ir teikiant įvairias paslaugas. Tuo metu vis daugiau regos negalią turinčių žmonių pradėjo studijuoti aukštosiose mokyklose ir įgydavo aukštąjį išsilavinimą, kūrėsi regos neįgaliesiems skirtų paslaugų infrastruktūra, daugėjo įvairių įstaigų ir institucijų, teikiančių paslaugas regos negalią turintiems žmonėms. Augant specialiosios literatūros poreikiui, 1969 m. Lietuvos aklųjų bibliotekoje buvo įkurtas Tiflotyros skyrius, skirtas specializuotai tifloginei literatūrai ir informacijai kaupti bei teikti skaitytojams. Ilgainiui skyriaus fondai gausėjo, daugėjo ir skaitytojų. Daugiausia Tiflotyros skyriaus paslaugomis naudojosi su aklaisiais dirbantys įvairių sričių specialistai, kuriems darbe reikėjo tiflologinės ir oftalmologinės literatūros, naujausios informacijos, taip pat mokslinį darbą dirbantys aklieji ir silpnaregiai (Gotberg 1985). Nuo 1972 m. skyrius reguliariai kaupia žurnalus reginčiųjų raštu užsienio kalbomis: anglų, vokiečių, lenkų, latvių, esperanto. Biblioteka labiau orientuojasi į tiflologinių publikacijų vertimą raštu, nors šiek tiek verčiama ir žodžiu.

UŽSIENIO TIFLOLOGINIŲ PUBLIKACIJŲ VERTĖJAI

Tarp užsienio tiflologinių publikacijų vertėjų išskirtini LAB etatiniai vertėjai, vertėjai tiflopedagogai ir vertėjai neregiai. Atsiradus ir augant tiflopedagoginės literatūros poreikiui, prie vertimų – o kartu ir Tiflotyros skyriaus fondų gausinimo – prisidėjo ir tiflopedagogai. Paminėtinas Kauno aklųjų mokyklos mokytojas Alfonsas Valašinas (dėstęs akliesiems moksleiviams vokiečių kalbą), mokėjęs daug užsienio kalbų – anglų,

¹ Lietuvos aklųjų biblioteka – valstybinės reikšmės biblioteka, skirta aprūpinti literatūra ir informacija sutrikusios regos asmenis – akluosius ir silpnaregius.

prancūzų, vokiečių, rusų, esperanto. Šis pedagogas labai domėjosi pasaulio aklųjų veikla, aklųjų švietimu, rinko įvairią tiflopedagoginės tematikos informaciją, rašė šiomis temomis straipsnius periodiniuose leidiniuose (daugiausia Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos mėnesiniame žurnale *Mūsų žodis*). Yra publikavęs kelis straipsnius vokiečių ir esperanto kalbomis, taip pat į lietuvių kalbą išvertęs kelias knygas aklųjų reabilitacijos ir tiflopedagogikos temomis. Remdamasis sukaupta medžiaga ir savo pedagogine patirtimi, parašė tiflopedagogines knygas *Kauno aklųjų mokyklos-internato tiflopedagoginio darbo apžvalga* (1976), *Aklųjų mobilumas ir jo lavinimas* (1978), *Žymūs pasaulio aklieji* (1972–1973) ir kt. (Valentukevičius 2006).

Nuo 1977 m. LAB Tiflotyros skyriuje pradėjo dirbti lenkų, vokiečių ir anglų kalbų vertėjos – trys darbuotojos, kurios atrinkdavo įdomiausius, aktualiausius, reikalingiausius skaitytojams straipsnius ir versdavo juos į lietuvių kalbą. Šie vertimai būdavo įskaitomi ir skelbiami įgarsintuose žurnaluose, taip pat leidžiami atskirais rinkiniais (Valentukevičius 1999). Šiuo metu Lietuvos aklųjų bibliotekos Tiflotyros skyriuje dirba dvi etatinės vertėjos (iš anglų ir vokiečių kalbų). Jos rengia straipsnių iš užsienio periodinių leidinių vertimus. Kaip ir seniau, vertimai patenka į garsinį bibliotekos leidžiamą žurnalą *Aklieji pasaulyje*, o vertimus reginčiųjų raštu skaitytojai gali gauti atėję į patį skyrių ar radę visatekstį dokumentą Lietuvos integralioje bibliotekų informacijos sistemoje (toliau tekste LIBIS), senesnius vertimus galima rasti LAB tinklalapio skyrelyje „Vertimai“. Tifloginę literatūrą Lietuvos aklųjų bibliotekoje vertė bei verčia ne tik etatinės Tiflotyros skyriaus vertėjos, bet ir kiti LAB darbuotojai. Itin daug reikalingos tiflopedagogams literatūros iš rusų kalbos išvertė garsinių leidinių redaktorė, šviesaus atminimo Pranciška Budzinauskaitė. Tarp jos vertimų Ninos Luč'e *Silpnaregių moksleivių korekcinis auklėjimas*, Aleksejaus Litvako *Tiflopsichologija*, kurčios aklosios autorės Ol'gos Skorokhodovos knyga *Kaip aš suvokiu, įsivaizduoju ir suprantu aplinkinį pasaulį* ir kt. (Toločka 1999). Labai populiarius iki šiol naudojamas leidinys Hermano Van Dycko *Tavo kelyje neregys*, kurį iš prancūzų kalbos išvertė LAB operatorė Jūratė Karazijaitė (žr. Deikas 2007). Knygelėje pateikiami patarimai, kaip bendrauti su neregium, jam padėti įvairiose situacijose: gatvėje, viešajame transporte, nepažįstamoje patalpoje.

Taip pat žinomi atvejai, kai vertėjais dirba regos negalią turintys žmonės. Silpnaregė Aušra Pakalaitė turi vokiečių kalbos vertėjos patirties įmonėje, organizuojančioje užsieniečiams medžiokles (Stukas 2003). Vertėjo profesija, kaip tinkama regos negalią turinčiam asmeniui, pristatoma ir kituose šaltiniuose, pvz., Ivanskos (1994), Valentos (2006) straipsniuose, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos tinklalapio skyriuje „Neregiams tinkamos profesijos ir darbai“. Manoma, kad aklieji gali būti puikūs vertėjai žodžiu ir raštu.

TIFLOLOGINIŲ VERTIMŲ TEMATIKA. INFORMACINIAI LEIDINIAI. TIFLOLOGINIŲ VERTIMŲ IEŠKA

Žvelgiant iš laiko perspektyvos, galėtume išskirti pagrindines tifloginių publikacijų vertimų kryptis:

- aklių švietimui reikalinga tiflopedagoginė ir tiflopsichologinė literatūra,
- oftalmologijos, defektologijos sričių literatūra,
- literatūra socialinių paslaugų akliesiems tematika,
- literatūra apie personalijas (*Žymūs pasaulio aklieji, Luji Brailis* ir kt.),
- literatūra apie fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymą sutrikusios regos žmonėms.

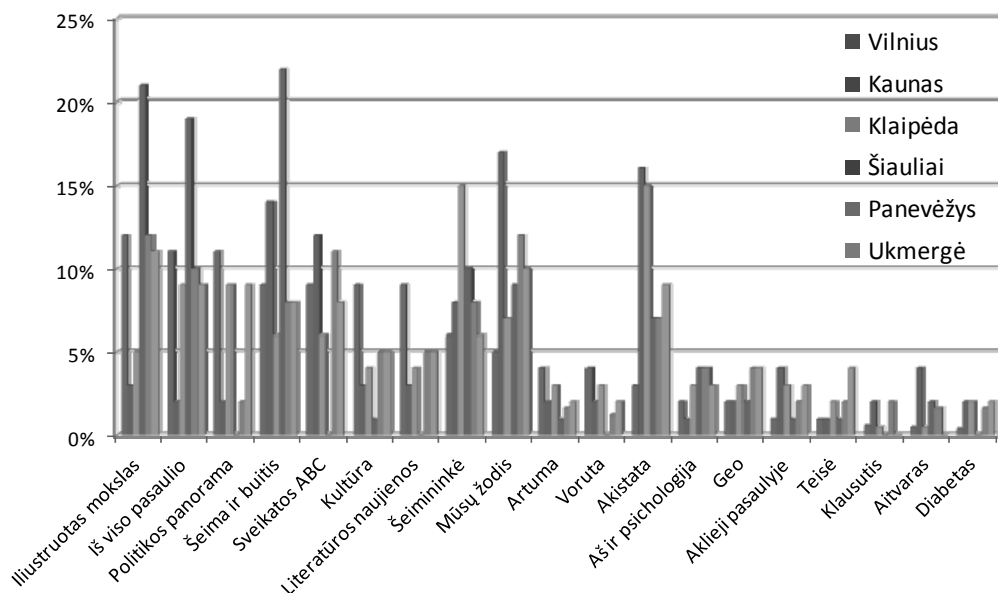
Susisteminius turimus vertimus sudaromi straipsnių rinkiniai. Lietuvos aklių biblioteka leidžia iš užsienio kalbų verstus tifloginius informacinius, mokslinius leidinius, leidinius apie personalijas ir kt. Etatinės vertėjos kiekvieną metų ketvirtį parengia Lietuvos aklių bibliotekos Tiflotyros skyriaus informacinį leidinį *Aklyjų gyvenimas užsienyje*, kuriame pagal nusistovėjusią ir mažai kintančią turinio schemą išdėstomos užsienyje leidžiamų leidinių anglų ir vokiečių kalbomis straipsnių anotacijos lietuvių kalba. Šis rekomendacinis leidinys, skelbiamas ir LAB tinklalapyje, leidžia specialistams susirasti juos dominančią informaciją neinančią į biblioteką ir nevertant visų periodinių leidinių užsienio kalba komplektų. Žurnalo rusų kalba straipsniai anotuojami tik tuo atveju, kai yra susiję su tiflogija; į informacinį leidinį anotacijos nededamos.

Besidomintis tifloginių publikacijų vertimais skaitytojas gali atlikti informacijos paiešką keliais būdais: ieškoti straipsnio užsienio kalba periodinių leidinių komplektuose, surasti anotuotą straipsnį informaciniame leidinyje *Aklyjų gyvenimas užsienyje* pagal dominančią temą arba surasti išverstus straipsnius LIBIS. Regos negalią turintys asmenys aptarnaujami stacionariai, bibliotekininkas suranda reikalingą informaciją pagal temą ir, prireikus, etatinis vertėjas išverčia iš užsienio kalbos užklausą pateikusiame asmeniui reikalingą konkretų straipsnį.

GARSINIO ŽURNALO AKLIEJI PASAULYJE TURINIO ANALIZĖ

2011 m. atlikta garsinio, kartą per ketvirtį leidžiamo žurnalo *Aklieji pasaulyje* turinio analizė. Šis leidinys, kaip ir kiti LAB garsiniai žurnalai, yra skirtas regos negalią turintiems asmenims. Jame pateikiami straipsniai, LAB Garsinių leidinių redakcijos išskiriami kaip aktualūs skaitytojams, pagal skyrius sudaromas turinys. Skyriai žurnalo numeriuose beveik nesikeičia, tik kartais įdedami nauji, susiję su įvairiomis aktualijomis. Dauguma šaltinių – Lietuvos periodiniai leidiniai, bet pateikiami ir straipsnių iš užsienio periodinių leidinių vertimai.

Tyrime analizuojami *Aklieji pasaulyje* numeriai nuo 2009 m. Nr. 2 (80) iki 2011 m. Nr. 1 (87) (iš viso 8 numeriai). Šis periodas pasirinktas todėl, kad nuo 2009 m. antrojo numerio keitėsi žurnalo redaktorė. 2011 m. Nr. 1 – naujausias žurnalo numeris tyrimo metu. Turinio analizės tyrimas ne iki galo atskleidžia, kiek šis garsinis žurnalas realiai yra paklausus. Atrodytų, kad kaip ir seniau, aklieji ir silpnaregiai domisi naujovėmis, susijusiomis su jų gyvenimo kokybės gerinimu, tačiau 2008 m. LAB Informacijos skyriaus darbuotojų Alvyros Liaudanskienės ir Jolantos Kaznauskaitės atliktas tyrimas „Lietuvos aklųjų bibliotekos garsinių žurnalų išduoties ir turinio analizė“ atskleidė, kad *Aklieji pasaulyje* yra vienas mažiausiai skaitomų LAB garsinių periodinių leidinių (1 pav., Liaudanskienė, Kaznauskaitė 2008). Pateiktoje diagramoje matyti, kad šis garsinis žurnalas skaitomas visuose filialuose, bet jo skaitomumas, palyginti su kitais garsiniais žurnalais, yra menkas. Vilniuje ir Šiauliuose jį renkami 1 proc. skaitytojų, Panevėžyje 2 proc., Klaipėdoje 3 proc., Kaune ir Ukmergėje – 4 procentai.

1 pav. Garsinių žurnalų populiarumas pagal išduotį LAB Vilniuje ir atskiruose filialuose (Liaudanskienė, Kaznauskaitė 2008)

Tokį skaitytojų pasirinkimą gali lemti įvairūs veiksniai, pavyzdžiui:

- Informacija apie akluosius pasaulyje lengvai prieinama internetu. Vertimus iš užsienio straipsnių apie naujausias technologijas lengva susirasti savarankiškai visiems prieinamuose tinklalapiuose, pvz., DELFI portalo skyriuose

„Technologijos“, „Sveikata“ ir kt. Tačiau internetu daugiau naudojasi jaunesnio amžiaus sutrikusios regos žmonės; daugelis aklyjų ir silpnaregių senjorų neturi ir neketina įgyti kompiuterinio raštingumo;

- Garsiniame žurnale pateikiami vertimai tik iš kelių LAB prenumeruojamų užsienio periodinių leidinių; žurnalo numeriuose vertimų skaičius yra palyginti mažas. Daugiausia naudojama Lietuvos periodinių leidinių informacija. Tokių redaktorių sprendimą lėmė ankstesni LAB atlikti garsinių žurnalų skaitomumo tyrimai, kai skaitytojai labiau pageidavo gauti kuo daugiau informacijos apie mūsų šalies sutrikusios regos bendruomenės žmones, jų laimėjimus;
- Vyresnio amžiaus asmenys, turintys regos negalią, dalį jiems reikiamos informacijos gauna iš Lietuvos aklyjų ir silpnaregių sąjungos ir jos įvairiais formatais leidžiamo specializuoto mėnesinio žurnalo *Mūsų žodis*; jauni neregiai laisvai naudojami informacinėmis technologijomis ir moka užsienio kalbas, todėl gali patys susirasti juos dominančią informaciją originalo kalba.

Atliekant analizę, skaičiuota, iš kokių užsienio šaltinių atrenkama medžiaga garsiniam žurnalui, kiek straipsnių ir kokiuose žurnalo skyriuose pateikiama. 1 lentelėje surašyti dažniausiai naudoti šaltiniai, kurie buvo įtraukti į tam tikrus garsinio žurnalo skyrius, sužymėta, kiek straipsnių iš jų buvo panaudota.

Versti straipsniai iš periodikos užsienio kalba			Pastabos	Straipsniai iš periodikos lietuvių kalba		
Šaltinis	Įtraukta į skyrių	Panaudota straipsnių		Šaltinis	Įtraukta į skyrių	Panaudota straipsnių
Onkyo įmonės Brailio rašinių konkursas, Japonija, 2009 m. (anglų k.)	„Aklieji užsienyje“	14	Žurnalo skyriai yra tie patys, tik kartais įterpiama naujų, susijusių su to meto aktualijomis.	<i>Lietuvos rytas</i>	„Mūsų dabartis“ „Sveikata“ „Renginiai“ „Aklieji užsienyje“ „Įvairenybės“	23
<i>NB</i> (anglų k.)	„Aktualijos“ „Sveikata“ „Aklieji užsienyje“ „Įvairenybės“	11	Turinyje skyriai išdėstomi tokia tvarka: 1. „Aktualijos“ 2. „Mūsų dabartis“ 3. „Sveikata“ 4. „Renginiai“ 5. „Aklieji užsienyje“ 6. „Įvairenybės“	<i>Bičiulystė</i>	„Aktualijos“ „Mūsų dabartis“ „Renginiai“ „Įvairenybės“	21
<i>Die Gegenwart</i> (vokiečių k.)	„Aklieji užsienyje“	2		<i>Respublika</i> ir jo priedai: <i>Pastogė</i> , <i>Julius I</i> <i>Brigita</i>	„Aktualijos“ „Mūsų dabartis“ „Sveikata“ „Renginiai“ „Įvairenybės“	14
<i>Journal of Visual Impairment and Blindness</i> (anglų k.)	„Aklieji užsienyje“	2		<i>Vakarų ekspresas</i>	„Aktualijos“ „Mūsų dabartis“ „Sveikata“ „Renginiai“ „Įvairenybės“	13

Apibendrinant tyrimo duomenis pažymėtina, kad:

1. Žurnalui sudaryti daugiausia naudojamosi šaltiniai lietuvių kalba. Daugiausia informacijos renkama iš laikraščių. Straipsnių vertimai iš užsienio kalbų sudaro tik 15 proc. garsinio leidinio turinio;
2. Šaltinių lietuvių kalba sąrašas gausus, o vertimams iš užsienio kalbų naudojami tik keli pagrindiniai šaltiniai, kai kurie straipsniai atrenkami atsitiktinai aptikus tinkamą informaciją;
3. Dažniausiai straipsniai verčiami iš anglų ir vokiečių kalbų, vertimai iš anglų kalbos dominuoja. Iš vokiečių kalbos išverstų straipsnių pasirinktuoju laikotarpiu buvo tik keturi. Tai sudaro tik 1,6 proc. garsinio leidinio turinio;
4. Vertimai į žurnalą dedami periodiškai. Tačiau pasitaiko numerių, kuriuose nėra nė vieno versto straipsnio, taip pat tokių numerių, kuriuos sudaro vien aktuali verstinė informacija, pvz., Onkyo įmonės Brailio rašinių konkurso (Japonija, 2009 m.) dalyvių darbai;
5. Lentelė leidžia palyginti gautus duomenis apie populiariausių šaltinių užsienio kalba ir lietuvių kalba naudojimą turiniui sudaryti. Atmetus Brailio rašinio konkursui pateiktų darbų vertimus, matyti, kad populiariausias žurnalas, iš kurio verčiami straipsniai žurnalui *Aklieji pasaulyje*, yra specializuotas leidinys *NB*. Iš jo į aštuonis žurnalo numerius buvo įdėta vienuolika straipsnių, o iš labiausiai naudojamo laikraščio *Lietuvos rytas* – dvidešimt trys. Daugiau kaip dvigubai! Galima numanyti, kad straipsniai, verčiami iš gaunamų periodinių leidinių vokiečių kalba ir kitų gaunamų leidinių anglų kalba, nėra aktualūs regos negalią turintiems bibliotekos skaitytojams – per moksliski ar specifiniai, neatitinkantys garsinio žurnalo skyrių;
6. Akivaizdu, kad verstiniai straipsniai iš užsienio kalbų yra tinkami tik keliems skyriams iš dažniausiai skelbiamų šešių. Šaltiniuose lietuvių kalba randama įvairios tematikos straipsnių – aktualijos, įvairenybės ir kt., o štai vertimai patenka tik į skyrių „Aklieji užsienyje“ (išimtis *NB*, kurio publikacijų vertimų randama ir kituose skyriuose).

Toliau trumpai apibūdinama vertimų iš užsienio kalbų (raštu) akliesiems ir silpnaregiams specifiška:

- Informacija turi būti prieinama. Vertimui raštu naudojami specialieji formatai: leidiniai reginčiųjų raštu padidintu šriftu, leidiniai Brailio raštu, garsiniai bei elektroniniai dokumentai;
- Informacija turi būti aktuali. LAB verčia užsienio tifologines publikacijas, kurios yra naudingos regos neįgaliesiems buityje, naudojamos kaip biblioterapinė priemonė,

pateikia informaciją apie pasaulio akluosius, naujausias tendencijas ir naudojamą technologijas;

- Informacija turi turėti ilgalaikę vertę. Užsienio tifologinių publikacijų vertimai, susiję su žymiais aklaisiais, paslaugų regos neįgaliesiems kaita, naujų technologijų pritaikomumu ir naudojimu, yra vertingi žvelgiant iš istorinės perspektyvos. Fonduose kaupiama informacija specialiais formatais prieinama regos negalią turintiems mokslininkams bei kitiems, besidomintiems tifologinėmis temomis (tiflopedagogams, tiflopsichologams ir kt.);
- Informacija turi būti susisteminta, saugoma ir teikiama specialistų. Straipsniai, versti iš užsienio periodinių leidinių, yra lengviau pasiekiami, kai susistemunami pagal skyrių pavadinimus ar išleidžiami tam tikros temos straipsnių rinkiniuose. Visi dokumentai, susiję su tiflogija, saugomi LAB Tiflotyros skyriuje, kuriame dirba specialistai, turintys didelę regos neįgaliųjų aptarnavimo patirtį bei bibliotekininkystės žinių;
- Informacija turi būti aiški. Vertimai raštu turi būti suredaguoti, pateikiami taisyklinga lietuvių kalba, be stiliaus ir gramatinių klaidų.

KITŲ VERTIMŲ REGOS NEĮGALIESIEMS YPATYBĖS

Vertimui žodžiu taip pat keliami aukšti reikalavimai: vertėjas turi ne tik gerai mokėti kalbas, bet ir turėti įgūdžių dirbti su neregiais ir silpnaregiais, kadangi neverbalinės bendravimo priemonės (rodymas į daiktą, mimika, judesiai, stengiantis veiksmu perteikti tai, ką sako pašnekovas) verčiant asmenims, turintiems regos negalią, nesuteikia jokios informacijos. Taip pat reikia žinoti kelias svarbiausias taisykles: bendraudami su regos neįgaliaisiais bei jiems versdami (kai pašnekovas neišmano, kaip reikėtų elgtis, vertėjas net gali pagelbėti) niekada neturėtumėte sakyti: „(...) ,Kėdė yra ten‘ arba ,Ten, prie sienos, stovi dviratis‘. Tokie pasakymai neregiiui nieko nereiškia. Geriau sakykite taip: ,Prieš jus stovi kėdė‘ arba ,Už dešimt metrų, kairėje pusėje, prie sienos stovi dviratis‘ (...)“ (Deikas 2007).

Pastebėta, kad versdami akliesiems ir silpnaregiams ar su jais bendraudami, žmonės nejučia pradeda elgtis nenatūraliai, nenorėdami įžeisti bijo išstarti žodžius „aklas“, „nematyti, matai, mačiau, matyti“ ir pan. Rekomenduojama bendrauti natūraliai, nesivaržant įprastų tiek reginčiųjų, tiek akliųjų vartojamų žodžių. Taip pat svarbu laikytis takto ir mandagumo. Regos neįgalieji nemato, bet girdi. Net kai verčiama iš užsienio kalbos, akklasis gali šiek tiek suprasti savo pašnekovą, todėl ir pašnibždomis tarpusavyje pasakytos pastabos bus išgirstos. Siekiant, kad vertimas žodžiu akliesiems būtų korektiškas, reikėtų vengti dar vienos klaidos: dažnai yra kreipiamasi ne į akląjį, o į jį lydintį asmenį, nes klausiantysis ar kalbantysis nesulaukia akių kontakto iš savo nematančio pašnekovo. Rekomenduojama kuo mažiau su akluoju bendrauti per

„tarpininką“, kreiptis į jį vardu ar paliečiant (šitaip leidžiama suprasti, į ką iš tiesų kreipiamasi).

Kaip vertimą iš dalies galima traktuoti vaizdo perdavimą, nupasakojimą, komentavimą akliesiems ir silpnaregiams. Įvairi technika ir būdai naudojami perteikiant televizijos laidas, kino filmus, teatro spektaklius, kitus kultūrinio gyvenimo įvykius. Aurelijus Mykolaitis straipsnyje *Filmai, skirti akliesiems* tai įvardija kaip „vertimą iš vaizdų kalbos į girdimą“ (Mykolaitis, 2000 8–9). Tokios spektaklių ir filmų vertimo akliesiems sistemos yra plačiai paplitusios ir taikomos daugelyje Ispanijos, Japonijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos bei kitų šalių teatro ir kino salėse. Taip pat gaminami silpnaregiams ir akliesiems pritaikyti televizoriai (Kažukauskaitė 2000). Prie galimybės atlikti tokius vertimus prisideda ir aklujų organizacijos: pvz., Karališkasis nacionalinis aklujų institutas (orig. *Royal National Institute for Blind People*, santr. RNIB), kuriam priklauso ir Nacionalinė aklujų biblioteka (orig. *National Library for the Blind*, santr. LNB), savo išteklių centre turi garsinio aprašo programą (orig. *Audio Description*, santr. AD), skirtą televizijai – filmams, įvairioms laidoms ir programoms. Programos esmė – papasakoti akliesiems žiūrovams, kas vyksta ekrane.

Taip pat rūpinamasi vaizdo scenoje vertimu. Garsinio komentaro reikia neregiam ir blogai matantiems, norintiems visavertiškai stebėti teatro spektaklius. Komentavimo procesas ir stiliai yra dar mažai ištirti, bet pastaruoju metu atliekami įvairūs tyrimai: pvz., buvo išnagrinėtas spektaklio *Hamletas*, vykusio Toronte (Kanadoje), Hart House'o teatre, garsinis komentaras. Garsinio komentaro tekstas buvo parengtas iš anksto, laikantis Shakespeare'o stiliaus ir ritmikos (jambinio pentametro), ir buvo sakomas Horacijaus vardu (Udo, Acevedo, Fels 2010). Auditorija palankiai įvertino ir komentara, ir spektaklį, nes, autorių teigimu, viskas buvo atlikta novatoriškai. Komentuojant tradiciniu būdu, akli spektaklio lankytojai negauna tokios informacijos, kokią gauna regintieji žiūrovai, nes tradiciškai komentuojama tik tai, kas matoma akimis: dekoracijos, aktorių judesiai, apšvietimas – bet ne tai, kas pagal režisieriaus sumanymą yra tik numanoma.

Nauja veikla, susijusi su vertimu Lietuvos aklujų bibliotekoje, – mokslinio formato DAISY (orig. *Digital Accessible Information System*) leidinių leidyba. Parengtos knygos sudarys sąlygas akliesiems ir silpnaregiams naudotis leidiniais lygiai taip pat, kaip jais gali naudotis regintieji: formatą sudaro su garsu susietas tekstas, galima dėti žymas, atlikti paiešką turinyje pagal žodžius, pastraipas, skyrius ir t. t. Norint visiškai pritaikyti šiuos leidinius akliesiems, nuspręsta aprašyti vaizdą (schemas, lenteles, diagramas, iliustracijas), t. y. išversti vaizdą į tekstą. Kiekvienam leidiniui ieškoma atitinkamos srities specialisto (psichologo, pedagogo, masažuotojo), kuris galėtų kuo tiksliau apibūdinti tai, kas vaizduojama, perteikti vaizdo informaciją nematančiam asmeniui.

Brailio raštas – tai priemonė ir būdas tekstą reginčiųjų raštu perteikti regos negalią turintiems asmenims. Tai šešių taškų sistema, kuria galima užrašyti viską, kas prieinama

regintiesiems. Tačiau situacija yra kiek paradoksali: reginčiųjų rašto teksto perrašymą Brailio raštu žmogaus ranka vadiname perrašymu (angl. *transcription*), o tą patį darbą, kurį atlieka kompiuteris, priimta vadinti vertimu (angl. *translation*) (Sullivan 2009). Šitaip susiklostė dėl to, kad pirmosios programinės įrangos, skirtos tam, kad tekstas būtų parengtas spaudai, konvertuodamos tekstą į dokumentą užkoduodavo jį taip, kad vėliau sistema galėtų atpažinti, kur, pvz., angliškas žodis „do“ reiškia veiksmą, o kur – natą *do*. Toks parengimas ir kodavimas buvo vadinamas vertimu. Laikui bėgant kildavo vis daugiau klausimų ir imta rimčiau programuoti sistemas, palengvinančias teksto vertimą (parengimą) spaudai Brailio raštu. Kai kuriuose šaltiniuose galima rasti ir pastabų, kad tokių knygų leidyba yra ne kopijavimas, o veikiau – vertimas, ne gamyba, o perdirbimas, „kuris nelabai skiriasi nuo skaitymo, ant reginčiųjų raštu išspausdinto puslapio uždėjus didinamąjį stiklą“ (Mann 1997, 4).

IŠVADOS

Vertimas akliesiems žodžiu ir raštu yra specifinis darbas. Norint, kad vertimai būtų kokybiški, reikia specialaus pasirengimo ir tifologinių žinių. Apibendrinant užsienio tifologinių publikacijų vertimą Lietuvos skaitytojams galima išskirti šiuos svarbiausius aspektus:

- Užsienio tifologinių publikacijų vertimai regos neįgaliesiems sudaro galimybę susipažinti su užsienio patirtimi ir naujienomis, todėl jų poreikis yra gana didelis. Taip pat šie vertimai sudaro galimybę specialistams, naudojantis užsienio patirtimi, plėsti ir tobulinti paslaugas regos neįgaliesiems Lietuvoje.
- Tifologinių publikacijų vertimais į lietuvių kalbą, skirtais regos negalios žmonių bendruomenei ir jiems paslaugas teikiantiems specialistams, mūsų šalyje daugiausia rūpinasi Lietuvos aklių biblioteka. LAB Tiflotyros skyriuje dirba tokius vertimus atliekantys vertėjai.
- Būtina tobulinti garsinį žurnalą *Aklieji pasaulyje*. Dėl to būtina tirti esamų ir potencialių žurnalo skaitytojų poreikius bei stebėti aklių ir silpnaregių bendruomenės pokyčius, formuoti aktualios ir vertingos informacijos pasiūlą. Specialistai, kurie domisi tifologinėmis temomis, dažniausiai moka vieną ar kelias užsienio kalbas, todėl naudojasi originaliais šaltiniais. Tačiau akliesiems mokslininkams, tyrėjams ar studentams turi būti teikiama vertimo paslauga, ypač aktualu būtų versti LAB Tiflotyros skyriuje turimus straipsnius užsienio kalba reginčiųjų raštu spausdintuose periodiniuose leidiniuose.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Aklųjų gyvenimas užsienyje*. Informacinis leidinys: užsienyje leidžiamų tifloginių periodinių leidinių anglų ir vokiečių kalbomis straipsnių anotacijos. Sudarė Gendvilienė Audronė ir Praprovienė Ina. 2009 Nr. 3–2011 Nr. 2.
- Aklieji pasaulyje*, red. Askoldavičienė Danutė, skaito Rainienė Rūta. 2009 Nr. 2 (80)–2011 Nr. 1 (87).
- Bakūnaitė A. 2008. Mažina iliustruotų knygų stygių. *Mūsų žodis* 1. <<http://www.musuzodis.lt/mz/200801/str04.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Borcher U. 2010. Deutscher Hörfilmpreis 2010. *Die Gegenwart* 5, 4–9.
- Deikas van H. 2007. *Tavo kelyje neregys*, iš prancūzų kalbos vertė Karazijaitė Jūratė. Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga.
- Gotberg M. 1985. Lietuvos aklųjų draugijos centro valdybos prezidiumui informacija apie rašančius disertacijas akluosius ir jų mokslinio darbo perspektyvas. *LAD įvykiai* 38 (813), rugsėjo 21. *Mūsų žodis* savaitinis priedas, 3–10.
- Duonis V. 2002. Specialiojo ugdymo terminijos kaitos analizė. *Specialioji pedagogika* 61, 66–72.
- Ivanska E. 1994. Nerami siela. Vertė Vytautas Gendvilas. *Mūsų žodis* 10(430), 20–21.
- Januševičienė R. 2008. Draugiškas megapolis. *Mūsų žodis* 3. <<http://www.musuzodis.lt/mz/200803/str04.htm>> [žiūrėta 2011-07-26].
- Kažukauskaitė N. 2000. Žodžiais nupiešiamas vaizdas. *Lietuvos rytas*, balandžio 11, priedas *Mūsų malūnas*, 4.
- Liaudanskienė A., Kaznauskaitė J. 2008. *Lietuvos aklųjų bibliotekos garsinių žurnalų išduoties ir turinio analizė*. Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka, 11. <<http://www.labiblioteka.lt/FN.HTML>> [žiūrėta 2011-07-26].
- Mann D. 1997. Autorinių teisių įstatymas ir aklųjų teisės. *Antroji preliminarinė ataskaita. IFLA konferencija Kopenhagoje 1997, aklųjų bibliotekų skyriaus posėdis*, vertė Gendvilienė A. [straipsnis saugomas LAB Tiflotyros skyriuje].
- Mann D. 1998. *Rights v. Rights—When Copying is not Copying. How Copyright Impinges on Digital Media and Visually Impaired Readers*: 64th IFLA General Conference. Amsterdam, August 16–August 21, 1998. <<http://archive.ifla.org/IV/ifla64/049-124e.htm>> [žiūrėta 2011-11-09].
- Mykolaitis A. 2000. Filmai, skirti akliesiems. *Mūsų žodis* 5, 8–9.
- Monyque R. 1996. Audio Description—the First European Conference. *The New Beacon* 937. *Neregiamas tinkamos profesijos ir darbai*. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga. <http://www.lass.lt/lt/neregiamas_tinkamos_profesijos_/> [žiūrėta 2011-07-26].
- Papadopoulos K., Koutsoklenis A., Katemidou E., Okalidou A. 2009. Perception of Synthetic and Natural Speech by Adults with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment Blindness*, vol. 103, no. 3, March, 403–414.
- Patrick J., Fels D. 2009. ‘Suit the Action to the Word, the Word to the Action’: An Unconventional Approach to Describing Shakespeare’s Hamlet. *Journal of Visual Impairment Blindness*, vol. 103, no. 3, March, 178–183.
- Stukas H. 2003. Silpnaregė vertėja. *Mūsų žodis* 5. <<http://www.musuzodis.lt/mz/200305/str04.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Sullivan J. 2009. Braille Becomes Electric: The Trials and Triumphs of Braille Translation Software. *Journal of Visual Impairment Blindness*, July, vol. 103, number 7, 389–391.
- Toločka V. V. 1999. Pedagogė, vertėja, redaktorė. *Mūsų žodis* 4. <<http://www.musuzodis.lt/mz/199904/str17.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Toločka V. V. 2004. Vyresniajam broliui – šimtas. *Mūsų žodis* 9. <<http://www.musuzodis.lt/mz/200409/str16.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Udo J. P., Acevedo B., Fels D. I. 2010. Horatio Audio-Describes Shakespeare’s Hamlet. *British Journal of Visual Impairment Blindness*, vol. 28, no. 2, 139–156.
- Valenta A. 2006. Briuselis – kodėl ne? *Mūsų žodis* 5(569), 6–8.

- Valentukevičius J. 2006. Alfonsui Valašiniui – 100. *Mūsų žodis* 7. <<http://www.musuzodis.lt/mz/200607/str16.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Valentukevičius J. 1999. Knygos apie neregį gyvenimą. *Mūsų žodis* 9. <<http://www.musuzodis.lt/mz/199909/str06.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Valentukevičius J. 2004. Knygose – pasaulio aklieji. *Mūsų žodis* 4. <<http://www.musuzodis.lt/mz/200404/str06.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].
- Valentukevičius J. 1999. Tiflotyros skyriui – 30. *Mūsų žodis* 3. <<http://www.musuzodis.lt/mz/199903/str02.htm>> [žiūrėta 2011-07-15].

TRANSLATIONS OF FOREIGN TYPHOLOGICAL LITERATURE FOR LITHUANIAN READERS

RASA JANUŠEVIČIENĖ, LAURA JUCHNEVIČ

Summary

Typhological Reference Department, which is a special division within the Library for the Blind, is in charge of translation and dissemination of typhological material, owing to the profound know-how and expertise of the staff in material selection, translation and its delivery to the end-users.

The article discusses specific issues of translation and interpretation delivery for the blind and visually impaired and presents a number of observations and recommendations. Alongside, other forms of translation for persons with visual disability are touched upon, such as Braille translations and the audio description for theatres, movies and television programmes, where translation from 'visual to auditory' is done to assist this target audience.

The article makes a general overview on how translations of typhological material, originally published in foreign languages, are made available to library users in Lithuania. It presents the activities of the Lithuanian Library for the Blind related to translation from several foreign languages and putting the translated material into different formats, as well as to their delivery to target users, interested blind and visually impaired users, specialised teachers of the blind, psychologists of the blind, publishers, organisations working on behalf of the blind, and others.